

Jacek Śliwak, Katolicki Uniwersytet Lubelski
Beata Zarzycka, Katolicki Uniwersytet Lubelski
Dominika Zarosińska, Katolicki Uniwersytet Lubelski
Urszula Piaszczak, Katolicki Uniwersytet Lubelski

Religijność a komunikacja w małżeństwie

Religiosity and communication in marriage

STRESZCZENIE:

NINIEJSZY ARTYKUŁ TRAKTUJE O RELIGIJNOŚCI W ODNIESIENIU DO KOMUNIKACJI MAŁŻEŃSKIEJ. OPISUJĄC POJĘCIE RELIGIJNOŚCI ODNIESIONO SIĘ DO WIELOFUNKCYJNEGO MODELU RELIGIJNOŚCI STEFANA HUBERA, KTÓREGO OPERACJONALIZACJĘ STANOWI SKALA CENTRALNOŚCI RELIGIJNOŚCI C-15. KOMUNIKACJA MAŁŻEŃSKA, Z KOLEI, UJĘTA ZOSTAŁA Z PERSPEKTYWY STRUKTURY ZAPROPONOWANEJ PRZEZ KAŻMIERCZAK I PŁOPE, CZEGO OPERACJONALIZACJĄ JEST KWESTIONARIUSZ KOMUNIKACJI MAŁŻEŃSKIEJ (KKM). W BADANIU UDZIAŁ WZIĘŁO 100 OSÓB (50 KOBIEŃ I 50 MĘŻCZYZN), BĘDĄCYCH W ZWIĄZKACH MAŁŻEŃSKICH. GŁÓWNA HIPOTEZA MÓWI O ISTNIENIU ZWIĄZKÓW ISTOTNYCH STATYSTYCZNIE MIĘDZY CENTRALNYM USYTUOWANIEM RELIGIJNOŚCI W POZNAWCZEJ STRUKTURZE OSOBOWOŚCI I POZYTYWNA KOMUNIKACJA W MAŁŻEŃSTWIE. UZYSKANE WYNIKI POZWOLIŁY NA CZĘŚCIOWE POTWIERDZENIE STAWIANYCH HIPOTEZ.

SŁOWA KLUCZOWE:

RELIGIJNOŚĆ, KOMUNIKACJA, MAŁŻEŃSTWO

ABSTRACT:

THIS PAPER CONCERNS RELIGIOSITY IN REFERENCE TO COMMUNICATION IN MARRIAGE. THE NOTION OF RELIGIOSITY WAS DESCRIBED WITH REFERENCE TO THE MULTIFUNCTIONAL MODEL OF RELIGIOSITY C-15. COMMUNICATION IN MARRIAGE WAS CONSIDERED IN THE LIGHT OF THE STRUCTURE PROPOSED BY KAŻMIERCZAK AND PŁOPA, WHAT WAS OPERATIONALISED IN THE QUESTIONNAIRE OF COMMUNICATION IN MARRIAGE. 100 MARRIED PEOPLE (50 WOMEN AND 50 MEN) PARTICIPATED IN THE SURVEY. THE MAIN HYPOTHESIS IS THAT THERE IS STATISTICALLY SIGNIFICANT CORRELATION BETWEEN CENTRAL LOCATION OF RELIGIOSITY IN THE COGNITIVE STRUCTURE OF PERSONALITY AND POSITIVE COMMUNICATION IN MARRIAGE. THE SURVEY'S RESULTS ALLOWED TO PARTIALLY CONFIRM THE HYPOTHESES.

KEYWORDS:

RELIGIOSITY, COMMUNICATION, MARRIAGE

Religijność na gruncie psychologii rozumiana jest jako indywidualne odniesienie człowieka do rzeczywistości transcendentnej i towarzyszące temu procesy psychiczne¹. W zależności od sposobu ujmowania religii i religijności, stosowane są różne podejścia i metody badań, w konsekwencji czego, pojawia się również wiele różnych koncepcji teoretycznych. Każde z podejść charakteryzuje się odmiennymi założeniami odnośnie do interpretacji zjawiska religijności, akcentując inne jej wartości czy funkcje.

Do poznawczego nurtu psychologii religii zalicza się m.in. teorię autorstwa Stefana Hubera, który definiuje religijność jako wyraz pewnego systemu konstruktów religijnych człowieka. Oznacza ona zdolność do uwzględniania znaczeń religijnych przy przetwarzaniu rzeczywistości².

Wielofunkcyjny model religijności stanowi syntezę koncepcji dojrzałej religijności Allporta (wyróżniającej religijność zewnętrzną i wewnętrzną)³ oraz wielowymiarowej struktury religijności, autorstwa Glocka i Starka⁴, przy jednoczesnym korzystaniu z teorii konstruktów osobistych Kelley'ego⁵. Huber ujmuje religijność zarówno w aspekcie jej funkcji treściowej, jak i motywacyjnej. Oznacza to, że religijność pojmowana jako konstrukt osobisty, w strukturze osobowości może zajmować miejsce centralne lub periferyjne. Osobowość determinuje styl myślenia, postrzegania rzeczywistości czy zachowania. Jeśli więc religijność ujmowana jest jako jeden z aspektów osobowości, ma zatem ona moc regulacyjną w stosunku do zachowania się jednostki. Im ważniejszą pozycję zajmuje dany konstrukt (np. religijność), tym większy wpływ wywiera on na funkcjonowanie człowieka oraz intensywność jego zachowań i przeżyć. W praktyce oznacza to, że im bardziej centralną pozycję w osobowości zajmuje konstrukt religijności, tym jednostka częściej kieruje się w swoim życiu regułami i dogmatami wyznawanej wiary. Nie oznacza to jednak, że jedynym wyznacznikiem religijności jest częstotliwość⁶. Należy bowiem uwzględniać także „funkcję pozycji i treści religijnego systemu znaczeń w hierarchicznym systemie konstruktów osobistych”⁷. Ważny jest ponadto aspekt motywacyjny ludzkich działań. Huber twierdzi, że motywacja wewnętrzna wiąże się z nadrzędną pozycją konstruktów religijnych, zaś motywacja zewnętrzna z pozycją podporządkowaną. W sytuacji, gdy religia zajmuje centralną pozycję w poznawczej strukturze osobowości człowieka, można mówić o jej autonomicznym charakterze. Przejawia się ona wtedy w religijnym obrazie siebie i konsekwencjach, jakie wywiera w życiu codziennym, w postawach i zachowaniach jednostki. Oznacza to, że osoby z nadrzędną pozycją religii we

¹ Zob. D. Krok, *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Opole 2009.

² Zob. Tamże; B. Zarzycka, art. cyt., s. 231-261.

³ Zob. G. Allport, *Osobowość i religia*, Warszawa 1988.

⁴ Zob. Ch.Y. Glock, R. Stark, *Religion and society in tension*, Chicago 1965; R. Stark, Ch.Y. Glock, *American Piety: The nature of religious commitment*. Berkeley, Los Angeles, London 1970.

⁵ Zob. G. Kelly, *The psychology of personal constructs*, New York 1955.

⁶ Por. B. Zarzycka, art. cyt., s. 231-261.

⁷ Por. Tamże, s. 235.

własnym systemie konstruktów osobistych, będą podejmowały decyzje i zachowania zgodne z uznawanymi przez siebie dogmatami wiary. Zachowania te nie będą spontaniczne ani przypadkowe, ale ustrukturyzowane, bowiem podyktowane wyznawanymi wartościami i normami, wypływającymi z religii. Wyznawana religia będzie miała zatem wpływ na niemalże wszystkie dziedziny życia danego człowieka, a więc na pracę, postrzeganie własnej i cudzej płciowości, zachowania przejawiane wobec innych, a co za tym idzie także na styl komunikowania się ze współmałżonkiem.

Mając w pamięci naukę Kościoła katolickiego w kwestii poszanowania współmałżonka i realizacji małżeńskich zobowiązań względem niego, zakłada się, że osoby kierujące się zasadami wyznawanej religii, dla których wiara jest istotnym elementem życia, będą charakteryzowały się centralną religijnością, co w dalszej konsekwencji będzie istotnie regulować ich funkcjonowanie, m.in. w relacji małżeńskiej.

Komunikacja małżeńska rozpatrywana jest z perspektywy struktury, którą zaproponowali Kaźmierczak i Plopa⁸, a która wskazuje jej trzy następujące kategorie: komunikację wspierającą, zaangażowaną i deprecjonującą. Wsparcie charakteryzuje się okazywaniem szacunku partnerowi przez docenianie jego wysiłków, przejawianie zainteresowania jego problemami czy potrzebami, a także aktywne uczestniczenie w procesie wspólnego rozwiązywania konfliktów. Troska o partnera jest zatem przejawiana nie tylko w chwilach trudnych, ale także w różnych sytuacjach dnia codziennego. Zaangażowanie to umiejętność okazywania sobie uczuć, podkreślanie wyjątkowości i ważności partnera, tworzenie atmosfery wzajemnego zrozumienia i bliskości, urozmaicanie codziennej rutyny oraz zapobieganie (lub przynajmniej próby przeciwdziałania) konfliktom. Natomiast deprecjacja odnosi się do przejawiania różnego rodzaju agresji wobec partnera, braku poszanowania jego godności osobistej, dążenia do zdominowania i kontrolowania go⁹.

Wspólne życie wymaga otwartej i szczerzej komunikacji, która dąży do ustalenia jednego punktu widzenia, planu działania przy unikaniu niepotrzebnych konfliktów. Dla małżonków porozumiewanie się jest szczególnie ważne, gdyż to od niego, w dużej mierze, zależy powodzenie i sukces małżeński, a co za tym idzie, trwałość relacji¹⁰. Na dobrą komunikację składa się wiele czynników, wśród których istotna jest także zgodność postaw religijnych, co obecnie wydaje się być niedoceniane, a nawet ignorowane. Jak wykazują badania, adolescenti, w momencie wyboru partnera, nie interesują się raczej jego religijnością¹¹. Przytoczone studium jest co prawda odległe w czasie, jednak

⁸ Zob. M. Kaźmierczak, M. Plopa, dz. cyt.

⁹ Zob. Tamże.

¹⁰ Por. K. Adamczyk, *Inteligencja emocjonalna i system wartości małżonków a ich komunikacja interpersonalna*, „Kwartalnik Naukowy” 2013 nr 2 (13), s. 72-101; R.B. Adler, L.B. Rosenfeld, R.F. Proctor, *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, Poznań 2006; S. Frydrychowicz, *Komunikacja interpersonalna jako wartość rozwojowa w rodzinie*, w: B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina jako wartość rozwojowa*, Poznań 2009, s. 91-107; M. Plopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Elbląg 2004; J. Rostowski, *Zarys psychologii małżeństwa. Psychologiczne uwarunkowania dobranego związku małżeńskiego*, Warszawa 1987.

¹¹ Por. J. Kupczyk, *Ideal przyszedłszy małżonka w oczach młodzieży*, „Ruch pedagogiczny” 1974 nr 6, s. 829.

analogiczne tendencje rozwojowe społeczeństwa zaznaczają się również w latach współczesnych, zdając się przybierać na sile. Należy zaznaczyć, iż ignorowanie kwestii kompatybilności wyznawanej religii stanowi niezwykle powierzchowne podejście do związku, które z dużym prawdopodobieństwem przyniesie wiele poważnych, negatywnych konsekwencji w przyszłości relacji. Jak wiadomo z badań Braun-Gałkowskiej¹² czy Walesy¹³, zgodność postaw religijnych ułatwia wspólne rozwiązywanie problemów i uzgadnianie postępowania w różnych sprawach życia codziennego rodziny.

Dotychczas przeprowadzono wiele badań w obrębie różnych teorii religijności, określających jej związek z satysfakcją z małżeństwa, na którą wpływ ma niewątpliwie także komunikacja małżeńska¹⁴.

Badania Giblin¹⁵ wykazują znaczący wpływ religijności na komunikację, sposoby rozwiązywania konfliktów i podejmowania decyzji, zaangażowanie w relację, seksualność i rodzicielski wymiar małżeństwa. Co więcej, podobne postawy religijne małżonków¹⁶, czytanie Biblii i innych materiałów o tematyce religijnej, modlitwa i uczęszczanie do kościoła¹⁷, okazały się czynnikami wiążącymi się z niższym odsetkiem rozwodów¹⁸. Przyczyniały się one nawet do zmniejszania tendencji do rozważania czy rozmawiania o rozwodzie, co oznacza, że wzmacniały one gotowość pracy nad małżeństwem.

Również Walesa¹⁹ podkreślał znaczenie kompatybilności przekonań i praktyk religijnych małżonków dla zadowolenia z ich własnego małżeństwa. Uzyskane przez niego wyniki sugerują, że małżeństwa, których światopogląd religijny jest zintegrowany z życiem, są bardzo zadowolone z jakości swojej relacji. Natomiast niezgodność przekonań i praktyk religijnych może prowadzić nawet do poczucia psychicznej izolacji u jednego z małżonków.

¹² Por. M. Braun-Gałkowska, *Psychospołeczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1976 nr 4, s. 209-236.

¹³ Por. C. Walesa, *Rozwój zgodności religijnych przekonań i praktyk współmałżonków oraz jej związki z zadowoleniem z małżeństwa*, „Roczniki filozoficzne” 1978 nr 4, s. 91-113.

¹⁴ Por. M.J. Anthony, *The relationship between marital satisfaction and religious maturity*, „Religious Education” 1993 nr 88, s. 97-108; M.G. Dudley, F.A. Kosinski, *Religiosity and marital satisfaction: A research note*, „Review of Religious Research” 1990 nr 32, s. 78-86; T.B. Heaton, E.L. Pratt, *The effects of religious homogamy on marital satisfaction and stability*, „Journal of Family Issues” 1990 nr 11, s. 191-207; C.L. Shehan, E.W. Bock, G.R. Lee, *Religious heterogamy, religiosity and marital happiness: The case of Catholics*, „Journal of Marriage and the Family” 1990 nr 52, s. 73-79; M.R. Wilson, E.E. Filsinger, *Religiosity and marital adjustment: Multidimensional interrelationship*, „Journal of Marriage and the Family” 1986 nr 48, s. 147-151.

¹⁵ Por. P.R. Giblin, *Marital spirituality: A quantitative study*, „Journal of Religion and Health” 1997 nr 36, s. 321-332.

¹⁶ Zob. B. Beit-Hallami, M. Argyle, *The psychology of religious behaviour: Belief and experience*. London 1997.

¹⁷ Por. A. Booth, D.R. Johnson, A. Branaman, A. Sica, *Belief and behaviour: Does religion matter in today's marriage?*, „Journal of Marriage and the Family” 1995 nr 57, s. 661-671.

¹⁸ Por. V.R.A. Call, T.B. Heaton, *Religious influence on marital stability*, „Journal for the Scientific Study of Religion” 1997 nr 36, s. 382-392.

¹⁹ Por. C. Walesa, art. cyt., s. 91-113.

Tracewicz²⁰, badając trwałość związku oraz nieodwołalność decyzji osób rozwiedzionych, założyła, że im bardziej centralną pozycję w systemie motywacyjnym jednostki zajmują wartości religijne, tym większe znaczenie ma stosunek osoby do religii w preferowanym przez nią modelu małżeństwa. Założenie to wynika ze zobowiązań, jakie Kościół nakłada na swoich wyznawców, a którym jest przyjmowanie i trwanie w określonym modelu małżeństwa, które kategorycznie zakazuje rozwodów. Omawiane wyniki pokazują, że większość osób zawierających ślub kościelny postrzega małżeństwo jako związek nierozdzielny. Dla 29% badanych motywacja religijna była najważniejsza, co dla Tracewicz²¹ było przejawem większego zobowiązania moralnego do dochowania wierności swojemu współmałżonkowi. Co więcej, dla większości (75% badanych) dożgonność była na tyle ważnym elementem modelu małżeństwa, że nie dopuszczali oni nawet możliwości rozwodu.

Butler, Gardner i Bird²² modlitwę nazywają „zmiękczającą” aktywnością wśród religijnych par przeżywających konflikt. Oznacza to, że praktyki modlitewne małżonków pomagają rozwiązywać doświadczane przez nich problemy, wzmacniając tym samym ich relację oraz podejście zorientowane na partnera. Buduje to z kolei empatię, a także zmniejsza ryzyko przyjmowania stronniczej perspektywy wobec partnera, negatywne emocje i nadmiernie emocjonalne sposoby reagowania względem niego.

Brody wraz ze współpracownikami²³ skupił się natomiast na formalnej religijności afro-amerykańskich małżonków. Jest ona definiowana jako częstotliwość uczęszczania do kościoła oraz osobista ważność uczestnictwa w nabożeństwach. Okazało się, że taka religijność była pozytywnie związana z wyższą jakością interakcji w małżeństwie (czego operacjonalizacją była doświadczana w relacji harmonia, zaangażowanie, ciepło i komunikacja).

Kolejne badania dotyczące powodzenia małżeństwa i ukazujące związki religijności z komunikacją to prace Braun-Gałkowskiej²⁴, Khodabakhshiego ze współpracownikami²⁵ czy Rostowskiej i Żylińskiej²⁶. Braun-Gałkowska²⁷ dowiodła, że ludzie religijni

²⁰ Por. E. Tracewicz, *Nieodwołalność decyzji zawarcia związku małżeńskiego w ocenie osób rozwiedzionych*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1981 nr 204, s. 81-104.

²¹ Por. Tamże.

²² Por. M.H. Butler, B.C. Gardner, M.H. Bird, *Not just a time-out: Change dynamics of prayer for religious couples in conflict situations*, „Family Process” 1998 nr 37, s. 451-478.

²³ Por. G.H. Brody, Z. Stoneman, D. Flor, C. McCrary, *Religion's Role in Organizing Family Relationship: Family Process in Rural, Two - Parent African American Families*, „Journal of Marriage and The Family” 1994 nr 56, s. 878-888.

²⁴ Por. M. Braun-Gałkowska, *Znaczenie religijności małżonków dla powodzenia ich związku*, w: T. Kukołowicz (red.), *Z badań nad rodziną*, Lublin 1984, s. 57-67.

²⁵ Por. A. Khodabakhshi, F.H. Hossein-Abadi, *Religiosity, Marital Satisfaction and Child Rearing*, „Pastoral Psychology” 2009 nr 57, s. 211-221; A. Khodabakhshi, E. Azad-Marzabadi, S.M.N. Ashrafi, *The Influence of Religiosity on Marital Satisfaction*, „Journal of Social Sciences” 2008 nr 4 (2), s. 128-135.

²⁶ Por. T. Rostowska, P. Żylińska, *Stopień zaangażowania religijnego a poziom jakości małżeńskiej partnerów*, w: T. Rostowska (red.), *Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*, Warszawa 2009, s. 117-135.

²⁷ Por. M. Braun-Gałkowska, *Znaczenie religijności małżonków...*, art. cyt. s. 57-67.

Religia kładzie także duży nacisk na wierność, lojalność, odpowiedzialność, zaangażowanie w związek i rozwój relacji. Jest zatem ważnym czynnikiem regulującym, między wieloma innymi, sferę ludzkiej komunikacji. Sama bowiem świadomość obecności żywego Boga może łagodzić nieporozumienia małżeńskie.

w większym stopniu przejawiają chęć i gotowość do współpracy, postawę altruistyczną oraz mają wyższe oczekiwania co do małżeństwa. Potwierdzają to także badania Śliwaka²⁸, z których wynika, że osoby religijne mają większą skłonność do zachowań altruistycznych. Z kolei, przyjmowanie takiej postawy w małżeństwie wydaje się być bardzo istotne, bowiem wiąże się z wrażliwością na potrzeby współmałżonka i gotowością do niesienia mu pomocy, do czego niewątpliwie wymagana jest prawidłowa i sprawna komunikacja. Rostowska i Żylińska²⁹ z kolei, interesowały się związkiem między zaangażowaniem religijnym małżonków a poziomem jakości ich życia małżeńskiego. Uzyskane analizy dowodzą, iż osoby o typie religijności personalnej wyżej oceniały jakość swoich małżeństw, niż osoby o typie religijności apersonalnej.

Poza wyżej wymienionymi – wśród wielu innych – badaniami traktującymi o związku religijności z komunikacją małżeńską, istnieje również literatura przedmiotu, dowodząca tegoż związku. Cieślak³⁰ zwraca bowiem uwagę na trzy metody rozumienia związku religijności z relacją małżeńską. Pierwszy dotyczy podobieństwa partnerów w zakresie przynależności religijnej oraz postaw i przekonań religijnych. Drugi ujmuje religijność jako pewnego rodzaju barierę zapobiegającą rozpadowi małżeństwa. Ostatni koncentruje się na religijności jako czynniku wspierającym budowanie pozytywnej perspektywy w małżeństwie. Autor twierdzi, że religijność dostarcza wsparcia społecznego dzięki umożliwianiu małżonkom nawiązywania i rozwijania kontaktów z innymi rodzinami, wyznającymi tę samą religię, a co za tym idzie, te same wartości. Innymi źródłami wsparcia są ponadto różnego rodzaju grupy i instytucje religijne. Religia, będąc źródłem systemu wartości, dostarcza także wzorów postępowania w różnych sytuacjach życiowych, promuje postawę miłości i przebaczenia, pomagając w ten sposób rozwiązywać codzienne trudności³¹. Religia kładzie także duży nacisk na wierność, lojalność, odpo-

²⁸ Por. J. Śliwak, *Altruizm a religijność. Przegląd badań*, w: *Wykłady z psychologii w KUL*, Lublin 1989, s. 187-198; J. Śliwak, *Altruizm a religijność człowieka - badania empiryczne*, „Roczniki Filozoficzne” 1993 nr 4, s. 41-52.

²⁹ Por. T. Rostowska, P. Żylińska, art. cyt., s. 117-135.

³⁰ Por. K. Cieślak, *Religijność a sukces małżeński*, „Problemy Rodziny” 1991 nr 6 (180), s. 11-15.

³¹ Por. R. Bartczuk, M. Jarosz, *Funkcja Religijności w Procesie Radzenia Sobie ze Stresem Koncepcja*

wiedzialność, zaangażowanie w związek i rozwój relacji. Jest zatem ważnym czynnikiem regulującym, między wieloma innymi, sferę ludzkiej komunikacji. Sama bowiem świadomość obecności żywego Boga może łagodzić nieporozumienia małżeńskie. Cieślak³² dostrzega jednak również niekorzystny wpływ religijności na związek małżeński, będący konsekwencją nieprawidłowego typu religijności, jaki prezentują małżonkowie. Skutki religijności, odczuwane przez małżonków w ich relacji mogą być więc zarówno pozytywne, jak i negatywne.

Metodologia badań

Uzasadnienie i przedmiot

Analiza dotychczasowych badań i literatury przedmiotu sugeruje potrzebę weryfikacji związku między centralnością religijności a komunikacją małżeńską, nie tylko dlatego, że jest on kluczowym elementem powodzenia i satysfakcji małżeńskiej, ale również z powodu niewielkiego zainteresowania na gruncie polskim, nie tylko w różnorodnych dziedzinach naukowych, ale również w aspekcie społecznym. Coraz częściej zagadnienie to jest wręcz niedoceniane, a nawet ignorowane przez społeczeństwo.

Temat wydaje się zasadny również ze względu na fakt, iż dotąd przeprowadzono niewiele badań nad związkiem podanych zmiennych, a te, które istnieją, pochodzą głównie z analizy populacji amerykańskiej i kanadyjskiej. Można natomiast przywołać sporo badań, które uwzględniają komunikację jako jeden z aspektów satysfakcji z małżeństwa lub zadowolenia z małżeństwa³³. Inne odnoszą się do znaczenia religijności w małżeńskim zaangażowaniu, co stanowi jeden z aspektów ujętych przez Kaźmierczak i Plopę³⁴. Jeszcze inne, z kolei, traktują o małżeńskich konfliktach werbalnych czy stylach komunikowania się³⁵. Wszystkie przytoczone badania prezentują istotne znaczenie religijności w podtrzymywaniu małżeństwa, zaangażowaniu oraz adaptacyjnym sposobie rozwiązywania konfliktów. Fakt ten implikuje potrzebę weryfikacji komunikacji małżeńskiej, gdyż to ona, w znacznej mierze, decyduje o powodzeniu związku małżeńskiego.

Niniejszy projekt badawczy ujmuje religijność w jej aspekcie poznawczym, odnosząc się do roli, jaką pełni ona w systemie konstruktów osobistych, ze względu na jej moc regulacyjną w odniesieniu do różnych aspektów funkcjonowania człowieka³⁶. Jedną ze

Kennetha I. Pargamenta, „Roczniki Psychologiczne” 2006 nr 9 (1), s. 37-52.

³² Por. K. Cieślak, art. cyt., s. 11-15.

³³ Por. M. Braun-Galkowska, *Znaczenie religijności małżonków...*, art. cyt. s. 57-67; O.S. Hünler, T. Gencoz, *The effect of religiousness on marital satisfaction: testing the mediator role of marital problem solving between religiousness and marital satisfaction relationship*, „Contemporary Family Therapy” 2005 nr 27 (1), s. 123-136; A. Khodabakhshi, F.H. Hossein-Abadi, art. cyt., s. 211-221.

³⁴ Zob. M. Kaźmierczak, M. Plopa, dz. cyt.

³⁵ Por. G.H. Brody, Z. Stoneman, D. Flor, C. McCrary, art. cyt., s. 878-888; A. Mahoney, K.I. Pargament, T. Jewell, A.B. Swank, E. Scott, E. Emery, M. Rye, *Marriage and the spiritual realm—the role of proximal and distal religious constructs in marital functioning*, „Journal of Family Psychology” 1999 nr 13, s. 321-338.

³⁶ Por. B. Zarzycka, art. cyt., s. 231-261.

Chrześcijaństwo jasno określa ważność poszanowania współmałżonka i wypełniania małżeńskich powinności względem niego. Dlatego, mając to na uwadze, przewiduje się, że osoby, dla których wiara jest istotna i którzy kierują się jej zasadami, będą wykazywali się centralną religijnością, a co za tym idzie, religia będzie znacząco regulować ich funkcjonowanie w świecie i w relacjach z innymi ludźmi.

sfer ludzkiego życia jest komunikacja, której szczególnie ważnym rodzajem jest komunikacja małżeńska. Chrześcijaństwo jasno określa ważność poszanowania współmałżonka i wypełniania małżeńskich powinności względem niego. Dlatego, mając to na uwadze, przewiduje się, że osoby, dla których wiara jest istotna i którzy kierują się jej zasadami, będą wykazywali się centralną religijnością, a co za tym idzie, religia będzie znacząco regulować ich funkcjonowanie w świecie i w relacjach z innymi ludźmi. Zasadne może być zatem przeprowadzenie pogłębionej analizy niniejszego tematu.

Problem i problematyka

Religijność, zgodnie z wielofunkcyjnym modelem religijności, autorstwa Stefana Hubera, definiowana jest jako subiektywne ustosunkowanie się człowieka do norm i twierdzeń, które obowiązują w danej religii. Jest to struktura wkomponowana w życie psychiczne człowieka, które konstytuuje jego osobowość. Religia integruje ludzką osobowość i nadaje jej kierunek funkcjonowania³⁷. Wśród wymiarów religijności, Huber wymienia zainteresowanie problematyką religijną, przekonania religijne, modlitwę, doświadczenie religijne oraz kult.

Drugą analizowaną zmienną jest komunikacja w małżeństwie, stanowiąca jeden z głównych czynników wpływających na powodzenie małżeństwa³⁸. Komunikacja ta powinna charakteryzować się zasadami otwartego i pełnego porozumienia, zarówno w relacji werbalnej jak i niewerbalnej, co pozytywnie wpływa na budowanie związku oraz na przebieg kontaktu międzypersonalnego. Prawidłowa komunikacja powinna składać się z jasnego komunikatu, gdzie wyrażanie myśli następuje w sposób zrozumiały dla od-

³⁷ Por. Z. Golan, *Pojęcie religijności*, w: S. Głaz (red.), *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków 2006, s. 71-79.

³⁸ Zob. M. Braun-Gałkowska, *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*, Warszawa 1985; M. Ryś, *Psychologia małżeństwa. Zarys problematyki*, Warszawa 1993; M. Ryś, *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Warszawa 2008.

biorcy, pozbawiony wieloznaczności oraz z otwartości, czyli przekazywania informacji w sposób bezpośredni³⁹. Porozumiewanie się, czyli właśnie komunikacja, umożliwia wzajemne poznawanie się, rozwiązywanie konfliktów, a także ciągły rozwój relacji małżeńskiej⁴⁰. Partnerzy zaangażowani w związek powinni troszczyć się wspólnie o okazywanie sobie szacunku poprzez docenianie własnych wysiłków, tworzenie atmosfery wzajemnego zrozumienia i bliskości w relacji oraz unikanie przejawiania agresji wobec siebie oraz chęci zdominowania i kontrolowania współmałżonka⁴¹.

Na podstawie powyższych analiz zasadne wydaje się zatem sformułowanie problemu badawczego w sposób następujący: Czy istnieją związki istotne statystycznie między centralnością religijności a komunikacją w małżeństwie?

Postawiono także następujące hipotezy badawcze:

- H1: Istnieją związki istotne statystycznie między centralnym usytuowaniem religijności w poznawczej strukturze osobowości i pozytywną komunikacją w małżeństwie.
- H2: Istnieją różnice istotne statystycznie w zakresie komunikacji małżeńskiej u osób o niższej i wyższej centralności religijności.
- H3: Istnieją związki istotne statystycznie między wymiarami religijności a wymiarami komunikacji małżeńskiej.
- H4: Częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach koreluje istotnie statystycznie z komunikacją w małżeństwie.
- H5: Wymiar centralności religijności zwany *modlitwą* koreluje istotnie statystycznie w stopniu wyższym, niż pozostałe wymiary centralności religijności z komunikacją w małżeństwie.

Cel badań

Celem teoretycznym niniejszych badań jest weryfikacja zależności między religijnością małżonków a jakością ich komunikacji interpersonalnej. Przewiduje się, że religia zajmująca bardziej centralną pozycję w systemie konstruktów osobistych człowieka, będzie wykazywała istotnie statystyczny związek z korzystnym stylem komunikowania się w małżeństwie. Oznacza to, że relacja takiego małżeństwa będzie charakteryzować się większym wsparciem i zaangażowaniem oraz mniejszą deprecjacją.

Wyniki mogą okazać się użyteczne w przypadku terapii małżeńskich i rodzinnych. Dlatego, celem aplikacyjnym jest poznanie poszczególnych wymiarów religijności i komunikacji małżeńskiej, by modyfikować je w pracy psychoterapeutycznej oraz by zapobiegać powstawaniu niewłaściwych wzorów komunikacji małżeńskiej, lub gdy to nie-
możliwe, redukować ich skutki.

³⁹ Por. L. Gapik, *Psychologiczne problemy układów partnerskich*, w: M. Kozakiewicz (red.), *Wybrane zagadnienia poradnictwa małżeńskiego i rodzinnego*, Warszawa 1985, s. 85-109.

⁴⁰ Zob. M. Braun-Galkowska, *Miłość aktywna...*, dz. cyt.

⁴¹ Zob. M. Kaźmierczak, M. Plopa, dz. cyt.

Charakterystyka zastosowanych metod

Zmienną niezależną w prowadzonych badaniach jest religijność definiowana zgodnie z wielofunkcyjnym modelem religijności Stefana Hubera. Natomiast, zmienna zależna to komunikacja w małżeństwie.

Autorem Skali Centralności Religijności (C-15) jest Stefan Huber, tłumaczeniem niemieckiej wersji narzędzia w 2007 roku zajęła się Beata Zarzycka. W tym samym roku zostały przeprowadzone także badania adaptacyjne⁴². Podstawą teoretyczną Skali C-15 jest wielofunkcyjny model religijności Stefana Hubera, będący syntezą modeli Allporta⁴³ oraz Glocka i Starka⁴⁴, przy jednoczesnym korzystaniu z koncepcji konstruktów osobistych Kelley'ego⁴⁵.

Metoda składa się z 15 pozycji, po 3 pozycje w każdej podskali:

1. Zainteresowanie problematyką religijną - mierzące ważność i częstość poznawczych konfrontacji z treściami religijnymi, bez uwzględnienia ich osobistej akceptacji. Wymiar ten dostarcza informacji o myśleniu na tematy religijne, intelektualnym zajmowaniu się treściami religijnymi i poszukiwaniu wiadomości o tematyce religijnej,
2. Przekonania religijne - badające stopień subiektywnie ocenianego prawdopodobieństwa istnienia rzeczywistości transcendentnej oraz intensywność postawy otwartości na różne formy transcendencji,
3. Modlitwa - dostarczająca informacji na temat częstości nawiązywania kontaktu z rzeczywistością transcendentną oraz jego subiektywne znaczenie dla człowieka. Wskazuje na faktyczne aktualizowanie transcendentnych znaczeń,
4. Doświadczenie religijne - oznaczające częstość, z jaką transcendencja staje się elementem ludzkiego doświadczenia,
5. Kult - weryfikujące częstość i subiektywną ważność udziału człowieka w nabożeństwach religijnych. Informuje o społecznym zakorzenieniu religijnego systemu znaczeń⁴⁶.

Skala pozwala na uzyskanie jednego wyniku ogólnego, który jest miarą centralności religijności oraz pięciu wyników w podskalach, które odnoszą się do motywacyjnych aspektów treściowych wymiarów religijności.

Rzetelność i trafność zewnętrzna Skali C-15 jest zadowalająca⁴⁷.

Autorami Kwestionariusza Komunikacji Małżeńskiej (KKM) z 2008 roku są Maria Kaźmierczak oraz Mieczysław Plopa. Baza teoretyczna, na której opiera się Kwestionariusz, to teorie systemów, badające wzory interakcji pomiędzy członkami rodziny.

⁴² Por. B. Zarzycka, art. cyt., s. 231-261.

⁴³ Zob. G. Allport, dz. cyt.

⁴⁴ Zob. Ch.Y. Glock, R. Stark, dz. cyt.; R. Stark, Ch.Y. Glock, dz. cyt.

⁴⁵ Zob. G. Kelly, dz. cyt.

⁴⁶ Por. B. Zarzycka, art. cyt., s. 231-261.

⁴⁷ Por. Tamże.

Narzędzie zbudowane jest z dwóch równoległych wersji (dla kobiet i dla mężczyzn), różniących się jedynie formą czasowników. Kwestionariusz składa się z 30 stwierdzeń dotyczących samooceny komunikacji własnej oraz 30 twierdzeń dotyczących oceny komunikacji partnera. KKM pozwala na uzyskanie oddzielnych wyników na trzech wymiarach:

1. Wsparcie – oznaczające okazywanie szacunku partnerowi poprzez docenianie jego wysiłków, przejawianie zainteresowania problemami czy potrzebami partnera, a także aktywne uczestnictwo w procesie wspólnego rozwiązywania owych problemów – troska o partnera jest zatem przejawiana nie tylko w momentach trudnych, ale także w różnych sytuacjach dnia codziennego,
2. Zaangażowanie – mierzące umiejętność tworzenia atmosfery wzajemnego zrozumienia i bliskości w związku poprzez okazywanie sobie uczuć, podkreślanie wyjątkowości i ważności partnera dla nas, urozmaicanie rutyny dnia codziennego oraz zapobieganie konfliktom w związku,
3. Deprecjacja – wskazujące na przejawianie agresji wobec partnera, chęć zdominowania go na wielu płaszczyznach i kontrolowania jego różnych działań oraz brak poszanowania jego godności osobistej⁴⁸.

Badani udzielają odpowiedzi na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza, że nigdy się tak nie zachowują, a 5 – że zachowują się tak zawsze. Wyniki surowe przelicza się na steny, osobno opracowane dla kobiet i mężczyzn.

Zastosowanie KKM to badania indywidualne małżonków, ale również badania małżeństw celem poznania jakości komunikacji w ich małżeństwie.

Rzetelność i trafność dla poszczególnych wymiarów jest wysoka⁴⁹.

Sposób przeprowadzania badania

Nieodpłatne badanie przeprowadzono metodą kuli śnieżnej. Badani, w niezaklejonej kopercie, otrzymywali baterię testów, w skład której wchodziła instrukcja, arkusz biograficzny, Skala C-15 oraz KKM (w wersji dopasowanej do płci respondenta: dla żony lub dla męża). Stosunek respondentów do udziału w badaniach był pozytywny – odpowiedzi udzielali oni chętnie i w sposób wyczerpujący. Wypełnianie baterii testów odbywało się w warunkach standardowych: pomieszczenie ciche, intymne, bez dystraktorów czy ograniczenia czasowego. Przeciętny czas udzielania odpowiedzi wynosił około 35 minut. W wyniku badania zebrano dane ilościowe, które opracowano następnie metodami statystycznymi, takimi jak statystyki opisowe, statystyczne testy różnic oraz analiza korelacji.

Charakterystyka badanej grupy

Grupę badanych stanowiło 100 osób (50 kobiet i 50 mężczyzn) w związku małżeńskim. Średni wiek badanych wynosił około 39 lat. Najmłodszy respondent miał 23 lata, najstar-

⁴⁸ Zob. M. Kaźmierczak, M. Plopa, dz. cyt.

⁴⁹ Zob. Tamże.

szy – 60 lat ($M=39,44$; $SD=9,362$). Średni wiek kobiet to 39 lat, przy odchyleniu standardowym wynoszącym 9,32. Najmłodsza kobieta była w wieku 24 lat, najstarsza – 60 lat. Średni wiek mężczyzn to również około 39 lat, przy odchyleniu standardowym równym 9,5. Najmłodszy mężczyzna miał 23 lata, najstarszy – 60 lat.

Średni czas trwania małżeństwa w grupie badanych wynosił ponad 14 lat. Małżeństwo z najkrótszym stażem małżeńskim liczyło sobie 1 rok, zaś najdłuższy – 38 lat ($M=14,37$; $SD=9,630$).

Wykształcenie badanych nie jest mocno zróżnicowane, co prezentuje tabela 1. Wykształcenie średnie posiada 45 osób, niepełne wyższe – 17, a wyższe – 38.

Tabela 1 zawiera także dane dotyczące zamieszkania badanych. Na wsi mieszka 44 respondentów, w mieście od 50 000 do 100 000 mieszkańców – 20 badanych, a 36 w mieście powyżej 100 000 mieszkańców.

Tabela 1. Wykształcenie i miejsce zamieszkania badanych (N=100)

	Wykształcenie			Miejsce zamieszkania		
	Średnie	Niepełne wyższe	Wyższe	Wieś	Miasto 50 - 100 tys.	Miasto powyżej 100 tys.
Liczebność	45	17	38	44	20	36
Procent	45	17	38	44	20	36

Prawie wszyscy badani, bo aż 98%, to katolicy. Po jednej osobie to wyznawcy protestantyzmu i prawosławia. Nikt nie podał innego wyznania, niż wyżej wymienione (co przedstawia tabela 2).

Tabela 2. Wyznanie osób badanych (N=100)

Wyznanie	Liczebność	Procent
Katolicyzm	98	98
Protestantyzm	1	1
Prawosławie	1	1

Analiza i interpretacja wyników

W celu opracowania wyników zastosowano analizy statystyczne polegające na opisie statystycznym badanych zmiennych, analizie nasilenia różnic między wyodrębnionymi grupami oraz analizie korelacji między rozpatrywanymi zmiennymi.

Analiza nasilenia różnic między grupami o wyższej i niższej centralności religijności

W celu weryfikacji hipotezy H1 (Istnieją związki istotne statystycznie między centralnym usytuowaniem religijności w poznawczej strukturze osobowości i pozytywną komunikacją w małżeństwie) oraz H2 (Istnieją różnice istotne statystycznie w zakresie komunikacji małżeńskiej u osób o niższej i wyższej centralności religijności) zastosowano test t , co przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Różnice między grupami o niskiej i wysokiej centralności religijności

Zmienna	Centralność religijności	M	SD	t	df	p
Wsparcie	niska	39.96	7.367	-2.983	52	0.004*
	wysoka	44.81	4.14	-2.983	40.946	0.005*
Zaangażowanie	niska	31.59	6.1	-2.071	52	0.043*
	wysoka	34.59	4.41	-2.071	47.38	0.044*
Deprecjacja	niska	23.4	7.23	1.498	52	0.14
	wysoka	20.67	6.18	1.498	50.766	0.14

M – średnia; SD – odchylenie standardowe

Poziom centralności religijności w sposób istotny statystycznie różnicuje grupy w zakresie wsparcia i zaangażowania. Oznacza to, że badani o wyższej centralności religijności ($M=44,81$; $SD=4,14$) przejawiają tendencję do okazywania swojemu partnerowi większego wsparcia, niż osoby z niską centralnością religijności ($M=39,96$; $SD=7,367$): $t(1,41) = -2,983$; $p < 0,01$. Małżonkowie ci przejawiają więcej i częściej zachowania ukierunkowane na okazywanie partnerowi troski, zainteresowania i szacunku. Podobnie, w przypadku zaangażowania: $t(1, 52) = -2,071$; $p < 0,05$; badani z wyższą centralnością religijności ($M=34,59$; $SD=4,41$) przejawiają większe zaangażowanie we własne małżeństwo, niż osoby z niską centralnością religijności ($M=31,59$; $SD=6,1$), co przejawia się aktywnym budowaniem atmosfery bliskości i zaufania oraz podejmowaniem działań mających na celu zapobieganie konfliktom, lub, gdy już się one pojawiają – angażowanie się w ich rozwiązanie.

Korelacje między zmiennymi

Celem weryfikacji hipotezy H3 (Istnieją związki istotne statystycznie między wymiarami religijności a wymiarami komunikacji małżeńskiej), H4 (Częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach koreluje istotnie statystycznie z komunikacją w małżeństwie) i H5 (Wymiar centralności religijności zwany *modlitwą* koreluje istotnie statystycznie w stop-

niu wyższym, niż pozostałe wymiary centralności religijności z komunikacją w małżeństwie) przeprowadzono korelacje w oparciu o testy nieparametryczne, ze względu na odbiegający od normalnego, rozkład zmiennych. Wyniki przy wykorzystaniu nieparametrycznego współczynnika *rho* Spearmana przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Korelacje między wymiarami religijności a wymiarami komunikacji w oparciu o całą grupę badanych (N=100)

Zmienna	Wsparcie		Zaangażowanie		Deprecjacja	
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Centralność religijności – wynik ogólny	0.290**	0.003	0.200*	0.046	-0.194	0.053
Zainteresowanie problematyką religijną	0.299**	0.003	0.244*	0.014	-0.162	0.108
Przekonania religijne	0.198*	0.049	0.143	0.156	-0.144	0.152
Modlitwa	0.270**	0.007	0.131	0.192	-0.237*	0.018
Doświadczenie religijne	0.221*	0.027	0.209*	0.037	-0.076	0.45
Kult	0.213*	0.033	0.133	0.187	-0.194	0.053

Centralność religijności i wszystkie jej wymiary korelują w sposób istotny statystycznie z wymiarem wsparcia w komunikacji małżeńskiej. Każda z tych korelacji jest dodatnia i słaba. Oznacza to, że wraz ze wzrostem centralności religijności oraz poszczególnych jej wymiarów rośnie dawane partnerowi wsparcie. Im częściej więc osoba interesuje się zagadnieniami związanymi z religią ($r=0,299$; $p=0,003$), im bardziej jest przekonana o istnieniu rzeczywistości transcendentnej ($r=0,198$; $p=0,049$), im częściej modli się ($r=0,27$; $p=0,007$) i uczestniczy w nabożeństwach o charakterze religijnym ($r=0,213$; $p=0,033$) oraz czyni transcendencję elementem swoich doświadczeń ($r=0,221$; $p=0,027$), tym częściej okazuje swojemu partnerowi szacunek, docenia jego starania i angażuje się w rozwiązywanie sytuacji konfliktowych.

Wymiary religijności wykazujące związki z wymiarem komunikacji małżeńskiej, jakim jest zaangażowanie, to: wynik ogólny centralności religijności ($r=0,2$; $p=0,046$), zainteresowanie problematyką religijną ($r=0,244$; $p=0,014$) oraz doświadczenie religijne ($r=0,209$; $p=0,037$). Również w tym wymiarze małżeńskiej komunikacji korelacje są dodatnie i słabe. Oznacza to, że osoby z centralną pozycją religijności w poznawczej strukturze osobowości, które interesują się problematyką religijną i poznawczo konfrontują się z nią, dla których transcendencja jest częstym elementem ich doświadczeń, przejawiają większą skłonność do angażowania się w zachowania na rzecz relacji małżeńskiej. Do zachowań tego typu zaliczane jest budowanie atmosfery bliskości i zaufania, podkreślanie wyjątkowości i ważności partnera, podejmowanie działań, które mogą urozma-

ić codzienną rutynę oraz zapobiec potencjalnym konfliktom, a gdy się już pojawiają, szybkie ich rozwiązywanie.

Jeśli zaś chodzi o wymiar religijności korelujący z deprecjacją jako wymiarem komunikacji małżeńskiej, wyniki wskazują wyłącznie na modlitwę ($r = -0,237$; $p = 0,018$). Jest to korelacja ujemna i słaba, co oznacza, że im częściej badani uczestniczą w nabożeństwach i modlą się, tym rzadziej przejawiają oni tendencję do agresywnych zachowań wobec swojego partnera. Silne tendencje zostały ponadto zaobserwowane w przypadku wyniku ogólnego centralności religijności ($r = -0,194$; $p = 0,053$) i kultu ($r = -0,194$; $p = 0,053$). Oznacza to, że im częściej badani nawiązują kontakt z rzeczywistością transcendentną i nadają temu kontaktowi subiektywną ważność oraz gdy religia ogólnie zajmuje bardziej centralną pozycję w poznawczej strukturze ich osobowości, tym rzadziej przejawiają oni skłonność do agresji wobec współmałżonka.

Analizom poddano także korelacje po wyodrębnieniu grup badanych ze względu na ich płeć, co przedstawiają tabele 5 i 6.

Tabela 5. Korelacje między wymiarami religijności a wymiarami komunikacji w oparciu o grupę kobiet (N=50)

Zmienna	Wsparcie		Zaangażowanie		Deprecjacja	
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Centralność religijności – wynik ogólny	0.373**	0.008	0.259	0.069	-0.247	0.084
Zainteresowanie problematyką religijną	0.389**	0.005	0.282*	0.048	-0.2	0.163
Przekonania religijne	0.172	0.233	0.07	0.63	-0.093	0.522
Modlitwa	0.296*	0.037	0.197	0.17	-0.287*	0.043
Doświadczenie religijne	0.275	0.054	0.225	0.116	-0.077	0.595
Kult	0.341*	0.015	0.238	0.096	-0.322*	0.023

Wymiary religijności kobiet, wykazujące dodatnie, umiarkowane korelacje istotne statystycznie z wymiarem komunikacji małżeńskiej, jakim jest wsparcie, to: wynik ogólny centralności religijności ($r = 0,373$; $p = 0,008$), zainteresowanie problematyką religijną ($r = 0,389$; $p = 0,005$), oraz kult ($r = 0,341$; $p = 0,015$). Na poziomie dodatniej słabej korelacji istotnej statystycznie plasuje się ponadto związek modlitwy z wsparciem ($r = 0,296$; $p = 0,037$). Oznacza to, że kobiety, u których religijność zajmuje pozycję centralną w poznawczej strukturze osobowości, które często myślą na tematy religijne i poszukują informacji z nimi związanych, szukające osobistego kontaktu z rzeczywistością transcendentną i często biorące udział w różnego rodzaju nabożeństwach, okazują swojemu partnerowi większy szacunek, częściej doceniają jego starania i silniej angażują się w rozwiązywanie sytuacji trudnych.

Wymiarem religijności, związanym z zaangażowaniem w komunikacji małżeńskiej w sposób istotny statystycznie, na poziomie słabym, w korelacji dodatniej, jest zainteresowanie problematyką religijną ($r=0,282$; $p=0,048$). Wynik ten sugeruje, że kobiety, które częściej konfrontują się poznawczo z zagadnieniami o charakterze religijnym, przejawiają większą tendencję do angażowania się w zachowania mające na celu budowanie atmosfery bliskości i zaufania oraz podkreślania wyjątkowości i ważności swojego partnera. Kobiety te również częściej podejmują działania, które mają urozmaicać codzienną rutynę oraz zapobiegać potencjalnym konfliktom.

Ujemne korelacje istotne statystycznie wykryto natomiast między modlitwą a deprecjacją ($r=-0,287$; $p=0,043$) – gdzie korelacja jest raczej słaba oraz między kultem a deprecjacją ($r=-0,322$; $p=0,023$) – korelacja jest umiarkowana. Oznacza to, że im częściej kobiety nawiązują kontakt z rzeczywistością transcendentną oraz biorą udział w nabożeństwach, tym mniejszą skłonnością do zachowań agresywnych wobec swojego partnera się charakteryzują. Podejmują one także mniej prób kontrolowania go czy dominowania nad nim w różnych sferach życia.

Tabela 6. Korelacje między wymiarami religijności a wymiarami komunikacji w oparciu o grupę mężczyzn (N=50)

Zmienna	Wsparcie		Zaangażowanie		Deprecja- cja	
	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
Centralność religijności – wynik ogólny	0.176	0.223	0.138	0.339	-0.181	0.207
Zainteresowanie problematyką religijną	0.181	0.209	0.189	0.188	-0.146	0.313
Przekonania religijne	0.204	0.156	0.209	0.145	-0.209	0.145
Modlitwa	0.218	0.129	0.086	0.552	-0.225	0.116
Doświadczenie religijne	0.155	0.281	0.189	0.189	-0.085	0.556
Kult	0.069	0.636	0.039	0.786	-0.093	0.520

W grupie mężczyzn nie zaobserwowano żadnych korelacji ani tendencji na poziomie istotnym statystycznie.

Dyskusja dotycząca wyników

Przeprowadzone analizy uzyskanych wyników pozwoliły na częściowe potwierdzenie postawionych hipotez. Weryfikując je wykryto, że osoby o wyższej i niższej centralności religijności różnią się między sobą na poziomie istotnym statystycznie w zakresie posiadanych wzorców komunikowania się, co potwierdza hipotezę H2 (*Istnieją różnice istotne statystycznie w zakresie komunikacji małżeńskiej u osób o niższej i wyższej centralności religijności*). Wykazano bowiem, że osoby o wysokiej centralności religijności przejawiają większe wsparcie i zaangażowanie wobec współmałżonka, niż osoby z niską centralnością religijności (tabela

3). Dane te są kompatybilne z analizami Khodabakhshiego i jego współpracowników⁵⁰, w których dowiedziono, że osoby o niższej religijności deklarują niższą satysfakcję z małżeństwa, niż osoby o wyższej religijności. W badaniach tych ogólne poczucie satysfakcji z małżeństwa operacjonalizowane było między innymi poprzez komunikację małżeńską. Uzyskane wyniki można odnieść także do badań Mahoney i współpracowników⁵¹, w których odkryto, że osoby, postrzegające swoje małżeństwo jako związek uświęcony, charakteryzowały się większą chęcią i gotowością do współpracy przy rozwiązywaniu konfliktów. W prowadzonych badaniach udowodniono także, że osoby z wyższą centralnością religijności dawały większe wsparcie i zaangażowanie małżonkowi. Wymiary te, zgodnie z koncepcją Kaźmierczak i Płopy⁵² ujmują m.in. aktywne zaangażowanie małżonków we wspólne rozwiązywanie problemów oraz dążenie do kompromisów w czasie kłótni. Uzyskane wyniki wpisują się więc w rezultaty uzyskane we wspomnianych wyżej badaniach. Podobnie, można je odnieść do pracy Braun-Gałkowskiej⁵³, gdzie udowodniono, że ludzie religijni wykazują większą chęć i gotowość do współpracy, a więc również do rozwiązywania pojawiających się trudności. Kolejnymi badaniami, które wspierają uzyskane wyniki są badania Rostowskiej i Żylińskiej⁵⁴. Autorki wykazały, że osoby charakteryzujące się personalnym typem religijności, wyżej oceniały jakość swoich małżeństw, niż osoby o typie religijności apersonalnej. Ta pierwsza – religijność personalna – cechuje się autentycznym zaangażowaniem jednostki w relację z Bogiem, gdzie religia integruje uznawany przez nią świat wartości, tym samym, realnie wpływając na jej funkcjonowanie⁵⁵. W dalszej konsekwencji oznacza to, że religia i wartości religijne przyjmują charakter autonomiczny, stanowiąc centralną strukturę w poznawczej strukturze osobowości, mogąc regulować zachowanie człowieka⁵⁶. Osoby, które odznaczały się takim typem religijności, wyżej oceniały jakość swoich małżeństw, na co niewątpliwy wpływ miała również jakość komunikacji, zaliczanej przez Braun-Gałkowską⁵⁷ do czynników mających duże znaczenie dla powodzenia małżeństwa. Uzyskane wyniki pokazują również, iż osoby o wyższej centralności religijności przejawiają korzystniejsze wzorce komunikowania się. Oznacza to, że dają oni współmałżonkowi większe wsparcie i bardziej angażują się w związek, niż osoby o niższej centralności religijności, a tym samym poprawiają postrzeganą jakość małżeństwa.

Fakt, że hipoteza H2 (*Istnieją różnice istotne statystycznie w zakresie komunikacji małżeńskiej u osób o niższej i wyższej centralności religijności*) potwierdziła się częściowo (bo w zakresie wsparcia i zaangażowania) może wynikać z tego, że wzorce porozu-

⁵⁰ Por. A. Khodabakhshi, F.H. Hossein-Abadi, art. cyt., s. 211-221; A. Khodabakhshi, E. Azad-Marzabadi, S.M.N. Ashrafi, art. cyt., s. 128-135.

⁵¹ Por. A. Mahoney, K.I. Pargament, T. Jewell, A.B. Swank, E. Scott, E. Emery, M. Rye, art. cyt., s. 321-338.

⁵² Zob. M. Kaźmierczak, M. Płopa, dz. cyt.

⁵³ Por. M. Braun-Gałkowska, *Znaczenie religijności małżonków...*, art. cyt. s. 57-67.

⁵⁴ Por. T. Rostowska, P. Żylińska, art. cyt., s. 117-135.

⁵⁵ Zob. R. Jaworski, *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*, Lublin 1989.

⁵⁶ Por. B. Zarzycka, art. cyt., s. 231-261.

⁵⁷ Zob. M. Braun-Gałkowska, *Miłość aktywna...*, dz. cyt.

miewania się kształtują również inne czynniki, niż wyznawana religia. Ogromne znaczenie w jakości komunikacji małżeńskiej mają m.in. cechy osobowości (ekstrawersja, sumienność, neurotyzm i ugodowość), co potwierdzają badania Michałek⁵⁸. Weryfikowane w nich były związki między profilami osobowościowymi małżonków (mierzonymi w oparciu o model pięcioczynnikowy), a jakością ich małżeństwa. Badania te wykryły, że wymiar komunikacji małżeńskiej, jakim jest wsparcie, koreluje z ekstrawersją oraz ugodowością; zaangażowanie współwystępuje z ekstrawersją, ugodowością i sumiennością, z kolei deprecjacja – z neurotyzmem i ugodowością⁵⁹. Inne badania⁶⁰ ukazały związek między retrospektywną oceną postaw rodzicielskich, a wzorcem komunikowania się z małżonkiem. Mężowie, oceniający swoich rodziców jako godnych zaufania i otwartych na problemy dziecka, charakteryzowali się większą skłonnością do wspierania swoich żon i zaangażowania się w relację. Z kolei żony, negatywnie oceniające postawy własnych matek, przejawiały wyższy poziom deprecjacji w małżeństwie. Istotnym czynnikiem, odkrytym w badaniach, był prezentowany styl przywiązania partnerów. Stwierdzono bowiem, iż osoby z bezpiecznym stylem przywiązania cechują się zachowaniami, mającymi pozytywny wpływ na jakość komunikacji w związku⁶¹.

Podsumowując dane dotyczące hipotezy H2 (*Istnieją różnice istotne statystycznie w zakresie komunikacji małżeńskiej u osób o niższej i wyższej centralności religijności*), należy podkreślić, iż istnieje wiele różnych czynników, mogących oddziaływać na komunikację małżeńską. Oznacza to, że religijność nie zawsze jest jednym z nich i nie zawsze jej znaczenie jest najbardziej istotne. Wniosek ten potwierdzają także prace Braun-Gałkowskiej⁶², dotyczące postaw religijnych i powodzenia w małżeństwie (gdzie jednym z ujmowanych aspektów była komunikacja). Wykazano bowiem, że nie ma związku pomiędzy rozpatrywanymi w nich zmiennymi.

Częściowo potwierdzona została także hipoteza H1: *Istnieją związki istotne statystycznie między centralnym usytuowaniem religijności w poznawczej strukturze osobowości i pozytywną komunikacją w małżeństwie*, zwłaszcza, jeśli chodzi wymiar komunikacji jakim jest wsparcie i zaangażowanie (tabela 4). Wymiar wsparcia przez Kaźmierczak i Plopę⁶³ charakteryzowany jest jako chęć i gotowość do aktywnego uczestnictwa w procesie rozwiązywania problemów współmałżonka, zainteresowanie jego potrzebami, docenianie jego wysiłków i pracy oraz okazywanie mu szacunku. Z kolei zaangażowanie definiowane jest jako dbałość o budowanie atmosfery bliskości i zaufania, podkreślanie ważności współmałżonka, adorowanie go, podejmowanie działań urozmaicających codzienną rutynę i zapobie-

⁵⁸ Zob. J. Michałek, *Rola cech osobowości partnerów w kształtowaniu jakości związku małżeńskiego*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem M. Kaźmierczak, Gdańsk 2008, cyt. za: M. Kaźmierczak, M. Plopa, dz. cyt.

⁵⁹ Zob. Tamże.

⁶⁰ Zob. M. Kaźmierczak, M. Plopa, dz. cyt.

⁶¹ Zob. Tamże.

⁶² Por. M. Braun-Gałkowska, *Psychospołeczne uwarunkowania...*, art. cyt., s. 209-236; M. Braun-Gałkowska, *Miłość aktywna...*, dz. cyt.

⁶³ Zob. M. Kaźmierczak, M. Plopa, dz. cyt.

gających potencjalnym konfliktom małżeńskim. Deprecjacja nie koreluje natomiast z wynikiem ogólnym centralności religijności. Oznacza to, że wraz ze wzrostem centralności religijności oraz poszczególnych jej wymiarów rośnie dawane partnerowi wsparcie. Im częściej osoba interesuje się zagadnieniami związanymi z religią, im bardziej jest przekonana o istnieniu rzeczywistości transcendentnej, im częściej modli się i uczestniczy w nabożeństwach o charakterze religijnym oraz czyni transcendencję elementem swoich doświadczeń, tym częściej okazuje swojemu partnerowi szacunek, docenia jego starania i angażuje się w rozwiązywanie sytuacji konfliktowych. Ponadto, osoby z centralną pozycją religijności w poznawczej strukturze osobowości, które interesują się problematyką religijną i poznawczo konfrontują się z nią, dla których transcendencja jest częstym elementem ich doświadczeń, przejawiają większą skłonność do angażowania się w zachowania na rzecz relacji małżeńskiej. Działania podejmowane przez te osoby opisano wyżej. Wyniki te korespondują z tendencjami wykazanymi przez Bootha i jego współpracowników⁶⁴, którzy dowiedli, że czytanie materiałów religijnych, a w konsekwencji refleksja nad treściami religijnymi i uczęszczanie do kościoła, wzmacniały chęć i gotowość do pracy nad małżeństwem. Praca ta może między innymi opierać się na poprawie komunikacji, do której zalicza się właśnie okazywane partnerowi wsparcie i zaangażowanie w relację.

Również częściowo potwierdzona została hipoteza H3 (*Istnieją związki istotne statystycznie między wymiarami religijności a wymiarami komunikacji małżeńskiej*). Związki wykryto bowiem między wsparciem i wszystkimi wskaźnikami centralności religijności, to jest z ogólnym wynikiem centralności religijności, zainteresowaniem problematyką religijną, modlitwą, doświadczeniem religijnym, kultem i przekonaniami religijnymi. Korelacje zauważono także między zaangażowaniem a ogólnym wynikiem centralności religijności, zainteresowaniem problematyką religijną i doświadczeniem religijnym. Ostatni z wymiarów komunikacji małżeńskiej – deprecjacja – koreluje ujemnie jedynie z modlitwą. Wyniki te należy interpretować następująco: im częściej osoba interesuje się zagadnieniami związanymi z religią, jest bardziej przekonana o istnieniu rzeczywistości transcendentnej, częściej się modli i uczestniczy w nabożeństwach oraz czyni transcendencję elementem swoich doświadczeń, tym częściej okazuje swojemu partnerowi szacunek, docenia jego starania i angażuje się w rozwiązywanie sytuacji problemowych. Ponadto, osoby z centralną pozycją religijności w poznawczej strukturze osobowości, które interesują się problematyką religijną i poznawczo konfrontują się z nią, dla których transcendencja jest częstym elementem ich doświadczeń, przejawiają większą skłonność do angażowania się w zachowania na rzecz małżeństwa, które scharakteryzowano wyżej. Co więcej, im częściej badani uczestniczą w nabożeństwach i modlą się, tym rzadziej przejawiają oni tendencje do agresywnych zachowań wobec swojego partnera, rzadziej próbują go zdominować, przejąć nad nim kontrolę czy nie szanują jego godności. Uzyskane wyniki poprzez można analizą Walesy⁶⁵, gdzie wykazano, iż małżeństwa, których światopogląd religijny był prawdziwie zintegrowany z ich życiem, wysoko oceniały jakość swoich relacji, nie od

⁶⁴ Por. A. Booth, D.R. Johnson, A. Branaman, A. Sica, art. cyt., s. 661-671.

⁶⁵ Por. C. Walesa, art. cyt., s. 91-113.

Ostatni z wymiarów komunikacji małżeńskiej – deprecjacja – koreluje ujemnie jedynie z modlitwą. Wyniki te należy interpretować następująco: im częściej osoba interesuje się zagadnieniami związanymi z religią, jest bardziej przekonana o istnieniu rzeczywistości transcendentnej, częściej się modli i uczestniczy w nabożeństwach oraz czyni transcendencję elementem swoich doświadczeń, tym częściej okazuje swojemu partnerowi szacunek, docenia jego starania i angażuje się w rozwiązywanie sytuacji problemowych.

czuwając psychicznej izolacji, co w konsekwencji oznacza atmosferę bliskości, zaangażowania i zaufania. Analogicznie, na poparcie przytoczyć można także pracę Butlera, Gardnera i Birda⁶⁶, którzy dowiedli, że modlitwa wzmacnia relację, podejście zorientowane na partnera, zmniejsza negatywne emocje wobec swojego partnera i nadmiernie emocjonalne sposoby reagowania (mogące przyjmować pewne formy agresji) oraz zmniejsza ryzyko przyjmowania stronnictwej postawy wobec współmałżonka.

Jak wyżej wspomniano, hipoteza H4 (*Częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach koreluje istotnie statystycznie z komunikacją w małżeństwie*) również została częściowo potwierdzona; bowiem na poziomie istotnym statystycznie, z kultem koreluje jedynie wsparcie. Interpretacja powyższych analiz podana jest wcześniej, dlatego w tym miejscu zakresła się jedynie ogólnie, że wraz ze wzrostem częstości i subiektywnej ważności uczestnictwa w nabożeństwach, wzrasta wsparcie w komunikacji małżeńskiej. Wyniki te korespondują z badaniami Brody'ego i współpracowników⁶⁷, gdzie zaobserwowano, że częstość praktyki chodzenia do kościoła i subiektywna ważność uczestnictwa w nabożeństwach korelowała z lepszą jakością interakcji małżeńskich (zoperacjonalizowanych m.in. przez zaangażowanie i komunikację). Otrzymane wyniki można rozpatrywać w kontekście promowania przez religię zaangażowania w budowanie i rozwój relacji małżeńskiej⁶⁸. Porządkując system wartości jednostki religia wyznacza określone sposoby postępowania, popularyzuje postawę

⁶⁶ Por. M.H. Butler, B.C. Gardner, M.H. Bird, art. cyt., s. 451-478.

⁶⁷ Por. G.H. Brody, Z. Stoneman, D. Flor, C. McCrary, art. cyt., s. 878-888.

⁶⁸ Por. K. Cieślak, art. cyt., s. 11-15.

przebaczenia i miłości oraz pomaga zapobiegać konfliktom, a gdy się już pojawiają, rozwiązywać je szybko i satysfakcjonująco dla obojga małżonków.

Hipoteza H5 (*Wymiar centralności religijności zwany modlitwą koreluje istotnie statystycznie w stopniu wyższym, niż pozostałe wymiary centralności religijności z komunikacją w małżeństwie*) nie została potwierdzona, bowiem korelacje istotne statystycznie między modlitwą a komunikacją małżeńską wykryto w zakresie wsparcia i deprecjacji (nie ma korelacji z zaangażowaniem). Co więcej, tylko w przypadku wsparcia związku te są silniejsze, niż przy pozostałych wymiarach centralności religijności (wynikiem ogólnym, zainteresowaniem problematyką religijną, przekonaniem religijnym, doświadczeniem religijnym i kultem). Interpretacja tego faktu również została przedstawiona wcześniej, dlatego tutaj odnotowuje się jedynie, że wzrost częstości nawiązywania kontaktu z rzeczywistością transcendentną i przypisywanie mu subiektywnie dużego znaczenia wiąże się z silniejszym wsparciem okazywanym w komunikacji z małżonkiem oraz rzadszą deprecjacją go.

Eksploacyjnej weryfikacji poddano także analizy w podziale na grupy ze względu na płeć badanych, co przedstawiają tabele 5 i 6. Zaobserwowano istotnie statystycznie dodatnie korelacje w grupie kobiet pomiędzy wsparciem i wynikiem ogólnym centralności religijności, zainteresowaniem problematyką religijną, modlitwą i kultem. Zaangażowanie koreluje z kolei wyłącznie z zainteresowaniem problematyką religijną. Natomiast deprecjacja – ujemnie z modlitwą i kultem. W grupie mężczyzn nie odnotowano żadnych korelacji na poziomie istotnym statystycznie. Fakt ten można tłumaczyć różnicami międzypłciowymi w porozumiewaniu się. Tannen⁶⁹ wykazała, że kobiety częściej posługują się aktywizującą formą komunikacji, angażującą rozmówcę w dyskusję. Mężczyźni z kolei, podkreślają w rozmowie swoją niezależność i autonomię. Są również mniej wrażliwi w sposobie przekazywania komunikatów – preferują oni styl bezpośredni i bardziej dyrektywny niż kobiety⁷⁰. Style komunikacji są w znacznej mierze uwarunkowane kulturowo – mężczyźni często są pośrednio uczeni tego, by zachowywać się w sposób stanowczy, precyzyjny i bezpośredni, by kontrolować otoczenie i nie okazywać nadmiernie swoich uczuć⁷¹. W związku z powyższym, czynniki te mogą mieć większy wpływ na sposoby komunikowania się mężczyzn niż ich religijność.

Podsumowanie

Celem prowadzonych analiz było udzielenie odpowiedzi na główne pytanie badawcze, które brzmiało: *Czy istnieją związki istotne statystycznie między centralnością religijności a komunikacją w małżeństwie?* W badaniu odwołano się do Wielofunkcyjnego modelu religijności Stefana Hubera⁷² i Komunikacji małżeńskiej zaproponowanej przez Ka-

⁶⁹ Zob. D. Tannen, *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*, New York 1990.

⁷⁰ Zob. J.C. Pearson, *Tender and Communication*, Debugue, Iowa 1985.

⁷¹ Por. J.D. Block, *Differential Premises Arising from Differential Socialization of the Sexes: Some Conjectures*, „Child Development” 1983 nr 54, s. 1335-1354.

⁷² Por. B. Zarzycka, art. cyt., s. 231-261.

mierzak i Płope⁷³. Posłużono się Skalą Centralności Religijności C-15⁷⁴ i Kwestionariuszem Komunikacji Małżeńskiej (KKM)⁷⁵. W badaniu udział wzięło 100 osób (50 kobiet i 50 mężczyzn), będących w związkach małżeńskich.

W wyniku obróbki statystycznej danych częściowo potwierdzono hipoteza H1 (*Istnieją związki istotne statystycznie między centralnym usytuowaniem religijności w poznawczej strukturze osobowości i pozytywną komunikacją w małżeństwie*), ukazując związki istotne statystycznie między centralnością religijności a wsparciem i zaangażowaniem w komunikacji małżeńskiej. Nie wykryto jednak takich związków z wymiarem deprecjacji.

Częściowo potwierdzono też hipotezę H2 (*Istnieją różnice istotne statystycznie w zakresie komunikacji małżeńskiej u osób o niższej i wyższej centralności religijności*). Zaobserwowano bowiem, że osoby o wysokiej centralności religijności (w porównaniu do niskiej) przejawiają większe wsparcie i zaangażowanie wobec współmałżonka.

Również częściowo potwierdzona została hipoteza H3 (*Istnieją związki istotne statystycznie między wymiarami religijności a wymiarami komunikacji małżeńskiej*). Związki dostrzeżono bowiem między wsparciem i wszystkimi wskaźnikami centralności religijności (ogólnym wynikiem centralności religijności, zainteresowaniem problematyką religijną, modlitwą, doświadczeniem religijnym, kultem i przekonaniem religijnymi). Korelacje zauważono także między zaangażowaniem a ogólnym wynikiem centralności religijności, zainteresowaniem problematyką religijną i doświadczeniem religijnym. Również deprecjacja korelowała, ale ujemnie i wyłącznie, z modlitwą.

Hipoteza H4 (*Częstotliwość uczestnictwa w nabożeństwach koreluje istotnie statystycznie z komunikacją w małżeństwie*) również została częściowo potwierdzona, bowiem jak już wspomniano, na poziomie istotnym statystycznie, z kultem koreluje jedynie wymiar wsparcia w komunikacji małżeńskiej.

Ostatnia hipoteza H5 (*Wymiar centralności religijności zwany modlitwą koreluje istotnie statystycznie w stopniu wyższym, niż pozostałe wymiary centralności religijności z komunikacją w małżeństwie*) nie została potwierdzona, gdyż korelacje istotne statystycznie między modlitwą a komunikacją małżeńską zaobserwowano w zakresie wsparcia i deprecjacji (nie ma korelacji z zaangażowaniem). Co więcej, tylko w przypadku wsparcia związki te są silniejsze, niż przy pozostałych wymiarach centralności religijności (wynikiem ogólnym, zainteresowaniem problematyką religijną, przekonaniem religijnym, doświadczeniem religijnym i kultem).

Dodatkowe korelacje – eksploracyjne, nieweryfikowane w hipotezach – odnotowano w grupie kobiet pomiędzy wsparciem i wynikiem ogólnym centralności religijności, zainteresowaniem problematyką religijną, modlitwą i kultem. Zauważono, że zaangażowanie koreluje z zainteresowaniem problematyką religijną, natomiast deprecjacja – ujemnie z modlitwą i kultem. W grupie mężczyzn nie odnotowano żadnych korelacji na poziomie istotnym statystycznie.

⁷³ Zob. M. Kaźmierczak, M. Płopa, dz. cyt.

⁷⁴ Por. B. Zarzycka, art. cyt., s. 231-261.

⁷⁵ Zob. M. Kaźmierczak, M. Płopa, dz. cyt.

Badani charakteryzowali się różnym wiekiem i różną długością stażu małżeńskiego. Jako dalsze perspektywy badawcze proponuje się zatem zweryfikowanie analizowanych zmiennych w określonych (węższych) grupach wiekowych lub z dokładnym zarysowaniem stażu małżeńskiego. Literatura przedmiotu wskazuje bowiem, iż komunikacja podlega różnym zmianom wraz z upływem wieku człowieka⁷⁶. ■

BIBLIOGRAFIA:

- Adamczyk, K., *Inteligencja emocjonalna i system wartości małżonków a ich komunikacja interpersonalna*, „Kwartalnik Naukowy” 2013 nr 2 (13), s. 72-101.
- Adler, R. B., Rosenfeld, L. B., Proctor, R.F., *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, Poznań 2006.
- Allport, G., *Osobowość i religia*, Warszawa 1988.
- Anthony, M. J., *The relationship between marital satisfaction and religious maturity*, „Religious Education” 1993 nr 88, s. 97-108.
- Bartczuk, R., Jarosz, M., *Funkcja Religijności w Procesie Radzenia Sobie ze Stresem Koncepcja Kennetha I. Pargamenta*, „Roczniki Psychologiczne” 2006 nr 9 (1), s. 37-52.
- Beit-Hallami, B., Argyle, M., *The psychology of religious behaviour: Belief and experience*. London 1997.
- Block, J. D., *Differential Premises Arising from Differential Socialization of the Sexes: Some Conjectures*, „Child Development” 1983 nr 54, s. 1335-1354.
- Booth, A., Johnson, D. R., Branaman, A., Sica, A., *Belief and behaviour: Does religion matter in today's marriage?*, „Journal of Marriage and the Family” 1995 nr 57, s. 661-671.
- Braun-Gałkowska, M., *Psychospołeczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1976 nr 4, s. 209-236.
- Braun-Gałkowska, M., *Znaczenie religijności małżonków dla powodzenia ich związku*, w: T. Kukołowicz (red.), *Z badań nad rodziną*, Lublin 1984, s. 57-67.
- Braun-Gałkowska, M., *Miłość aktywna. Psychiczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*, Warszawa 1985.
- Brody, G. H., Stoneman, Z., Flor, D., McCrary, C., *Religion's Role in Organizing Family Relationship: Family Process in Rural, Two - Parent African American Families*, „Journal of Marriage and The Family” 1994 nr 56, s. 878-888.
- Butler, M. H., Gardner, B. C., Bird, M. H., *Not just a time-out: Change dynamics of prayer for religious couples in conflict situations*, „Family Process” 1998 nr 37, s. 451-478.

⁷⁶ Zob. B. Harwas-Napierała, *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*, Poznań 2008.

- Call, V. R. A., Heaton, T. B., *Religious influence on marital stability*, „Journal for the Scientific Study of Religion” 1997 nr 36, s. 382-392.
- Cieślak, K., *Religijność a sukces małżeński*, „Problemy Rodziny” 1991 nr 6 (180), s. 11-15.
- Dudley, M. G., Kosinski, F. A. *Religiosity and marital satisfaction: A research note*, „Review of Religious Research” 1990 nr 32, s. 78-86.
- Frydrychowicz, S., *Komunikacja interpersonalna jako wartość rozwojowa w rodzinie*, w: B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina jako wartość rozwojowa*, Poznań 2009, s. 91-107.
- Gapik, L., *Psychologiczne problemy układów partnerskich*, w: M. Kozakiewicz (red.), *Wybrane zagadnienia poradnictwa małżeńskiego i rodzinnego*, Warszawa 1985, s. 85-109.
- Giblin, P. R., *Marital spirituality: A quantitative study*, „Journal of Religion and Health” 1997 nr 36, s. 321-332.
- Glock, Ch. Y., Stark, R., *Religion and society in tension*, Chicago 1965.
- Golan, Z., *Pojęcie religijności*, w: S. Głaz (red.), *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków 2006, s. 71-79.
- Harwas-Napierała, B., *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*, Poznań 2008.
- Heaton, T. B., Pratt, E. L., *The effects of religious homogeneity on marital satisfaction and stability*, „Journal of Family Issues” 1990 nr 11, s. 191-207.
- Hünler, O. S., Gencoz, T., *The effect of religiousness on marital satisfaction: testing the mediator role of marital problem solving between religiousness and marital satisfaction relationship*, „Contemporary Family Therapy” 2005 nr 27 (1), s. 123-136.
- Jaworski, R., *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*, Lublin 1989.
- Każmierczak, M., Płopa, M., *Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej. Podręcznik*, Warszawa 2008.
- Kelly, G., *The psychology of personal constructs*, New York 1955.
- Khodabakhshi, A., Hossein-Abadi, F. H., *Religiosity, Marital Satisfaction and Child Rearing*, „Pastoral Psychology” 2009 nr 57, s. 211-221.
- Khodabakhshi, A., Azad-Marzabadi, E., Ashrafi S. M. N., *The Influence of Religiosity on Marital Satisfaction*, „Journal of Social Sciences” 2008 nr 4 (2), s. 128-135.
- Krok, D., *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Opole 2009.
- Kupczyk, J., *Ideal przyszłego małżonka w oczach młodzieży*, „Ruch Pedagogiczny” 1974 nr 6, s. 829.
- Mahoney, A., Pargament, K. I., Jewell, T., Swank, A. B., Scott, E., Emery, E., Rye, M., *Marriage and the spiritual realm - the role of proximal and distal religious constructs in marital functioning*, „Journal of Family Psychology” 1999 nr 13, s. 321-338.

- Michalek, J., *Rola cech osobowości partnerów w kształtowaniu jakości związku małżeńskiego*, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem M. Kaźmierczak, Gdańsk 2008.
- Pearson, J. C., *Tender and Communication*, Debugue, Iowa 1985.
- Plopa M., *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Elbląg 2004.
- Rostowski, J., *Zarys psychologii małżeństwa. Psychologiczne uwarunkowania dobrego związku małżeńskiego*, Warszawa 1987.
- Rostowska, T., Żylińska, P., *Stopień zaangażowania religijnego a poziom jakości małżeńskiej partnerów*, w: T. Rostowska (red.), *Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*, Warszawa 2009, s. 117-135.
- Ryś, M., *Psychologia małżeństwa. Zarys problematyki*, Warszawa 1993.
- Ryś, M., *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Warszawa 2008.
- Shehan, C. L., Bock, E. W., Lee, G. R., *Religious heterogamy, religiosity and marital happiness: The case of Catholics*, „Journal of Marriage and the Family” 1990 nr 52, s. 73-79.
- Stark, R., Glock, Ch. Y., *American Piety: The nature of religious commitment*, Berkeley, Los Angeles, London 1970.
- Śliwak, J., *Altruizm a religijność. Przegląd badań*, w: *Wykłady z psychologii w KUL*, Lublin 1989, s. 187-198.
- Śliwak, J., *Altruizm a religijność człowieka – badania empiryczne*, „Roczniki Filozoficzne” 1993 nr 4, s. 41-52.
- Tannen, D., *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*, New York 1990.
- Tracewicz, E., *Nieodwołalność decyzji zawarcia związku małżeńskiego w ocenie osób rozwiedzionych*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1981 nr 204, s. 81-104.
- Walesa, C., *Rozwój zgodności religijnych przekonań i praktyk współmałżonków oraz jej związki z zadowoleniem z małżeństwa*, „Roczniki Filozoficzne” 1978 nr 4, s. 91-113.
- Wilson, M. R., Filsinger, E. E., *Religiosity and marital adjustment: Multidimensional interrelationship*, „Journal of Marriage and the Family” 1986 nr 48, s. 147-151.
- Zarzycka, B., *Polska adaptacja Skali Centralności Religijności S. Hubera*, w: M. Jarosz (red.), *Psychologiczny pomiar religijności*, Lublin 2011, s. 231-261.

WYKAZ SKRÓTÓW:

- dz. cyt. – dzieło cytowane
art. cyt. – artykuł cytowany
cyt. za: – cytata za:
por. – porównaj
zob. – zobacz

O AUTORACH:

Jacek Śliwak – doktor habilitowany nauk humanistycznych, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, kierownik Katedry Psychologii Społecznej i Psychologii Religii w Instytucie Psychologii. Promotor 4 doktoratów i 250 prac magisterskich. W latach 2001 - 2008 kierownik Międzywydziałowego Podyplomowego Studium Rodziny przy KUL. Zainteresowania badawcze: altruizm, relacje interpersonalne, zachowania asertywne, postawy religijne, relacje religijne, poznawcze korelaty religijności.

Beata Zarzycka - doktor nauk humanistycznych w zakresie psychologii, adiunkt w Katedrze Psychologii Społecznej i Psychologii Religii w Instytucie Psychologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, kierownik podyplomowych studiów w zakresie poradnictwa psychologicznego i psychoterapii dla duchowieństwa w KUL. Zainteresowania badawcze: struktura i rozwój religijności, poznawcze korelaty religijności, związki religijności ze zdrowiem psychicznym, metodologia psychologii religii.

Dominika Zarosińska – doktorantka psychologii w Katedrze Psychologii Społecznej i Psychologii Religii KUL, absolwentka Nauk o Rodzinie KUL. Wyróżniana w Konkursie na Najlepszego Studenta RP „Studencki Nobel” w latach 2012-2015. Współorganizator licznych konferencji i sympozjów naukowych, popularyzator nauki w ramach Lubelskiego Festiwalu Nauki w latach 2012-2016, prelegentka podczas licznych sesji na konferencjach o zasięgu ogólnopolskim i międzynarodowym, autorka i współautorka artykułów naukowych.

Urszula Piaszczak – absolwentka Psychologii KUL, magister.

Kontakt: Katedra Psychologii Społecznej i Psychologii Religii

Instytut Psychologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Aleje Racławickie 14

20-950 Lublin